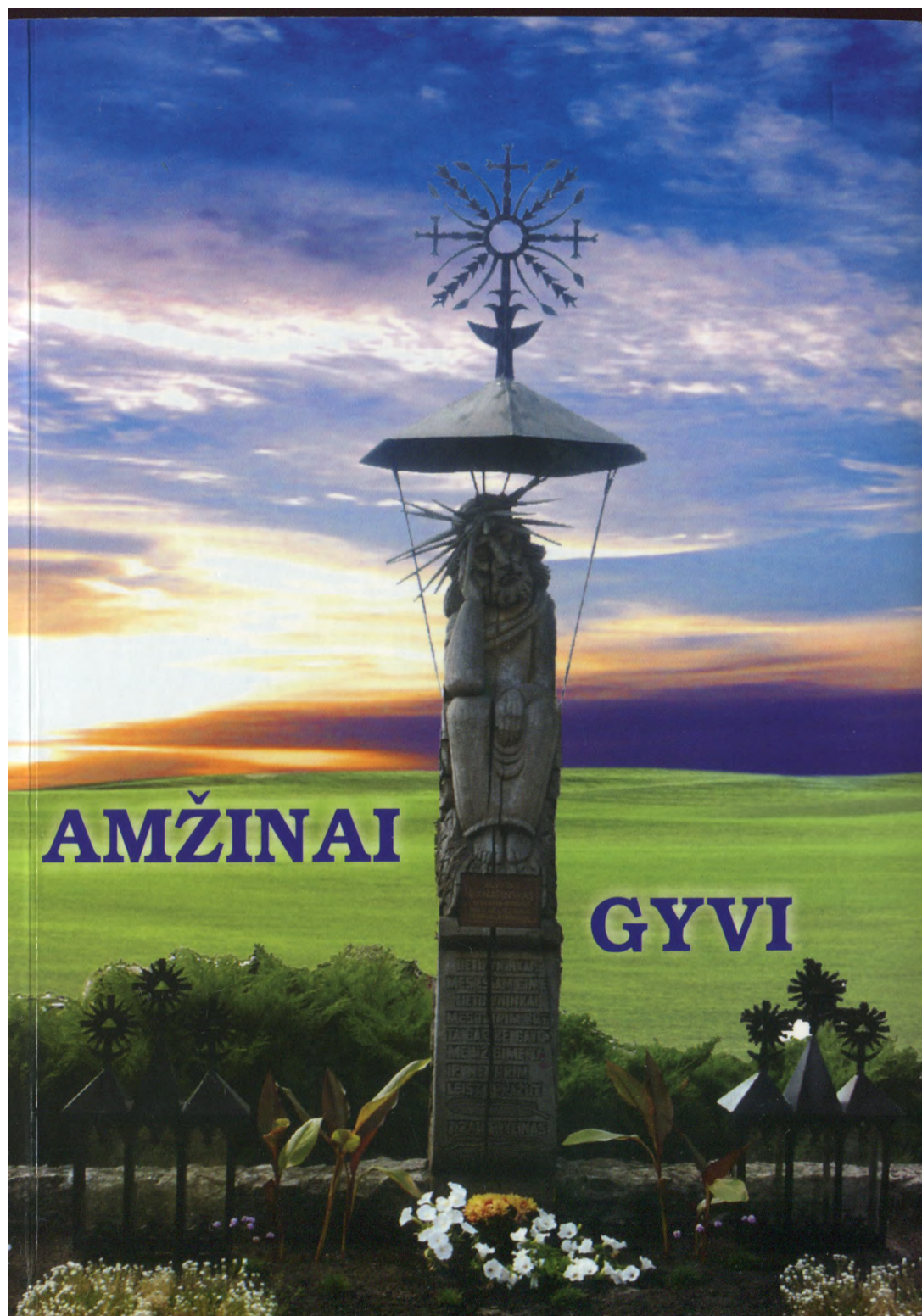

AMŽINAI

GYVI

*Atmintis - tai šviesa,
Tai darbų praradimas, malda.
Atmintis - amžina pagarba,
Neužgesanti žvakės liepsna.*

*Taip sustoji, tyli, o širdy
Gimsta priesaika, žodžiai tikri:
- Visada, visada, visada
Liks gyventi auka ši šventa.*

Leonas Milčius

AMŽINAI GYVI

Kėdainių krašto partizanai ir jų kovos

Kėdainiai
2007

UDK 947.45.081/.083

Am99

Knyga išleista remiant
KĖDAINIŲ RAJONO SAVIVALDYBEI
ir bendradarbiaujant su visuomenine organizacija
„KONSERVATYVIOJI ATEITIS“

Leidinį sudarė
Irena STANISLAUSKIENĖ

Nuotraukos Tėvynės sąjungos
Kėdainių skyriaus pirmininko Rimgaudo RIMOŠAIČIO

Korektorė Irena PARNAVIENĖ

ISBN 978-9955-637-32-5

*O Lietuva! Kiek pamočių bjaurių
Tave norėjo taip kaip Kristų nukryžiuoti!
Ar tu galėtum didvyrių kapus
Nors vieną kartą tiksliai suskaičiuoti?*

PRATARMĖ

Tėvynės laisvė - tai išverktos motinų ašaros, išniekinti kūnai ant gatvės grindinio, atiduoti jauni gyvenimai. Kiek tūkstančių Lietuvos vaikų išėjo atnešt tos brangiausios vertybės!?

„Tu vienas, Viešpatie, žinai, kiek mūsų Tėvynės vaikų dėl tavo vardo ir Tėvynės laisvės mirė kankinami kalėjimuose, kovodami savo žemėje ar išblaškyti Sibiro taigoje. Tik Tu vienas žinai, kiek jų žuvo karių mirtimi kovoje prieš baisų pasaulio marą - „bolševizmą“, - rašė žurnalistas Julijonas Butėnas, žuvęs bunkeryje Rūdšilio girioje.

Žuvusių partizanų kūnai buvo mėtomi miestų ir miestelių aikštėse, apspjaudomi, spardomi, išniekinami. Juos drausta laidoti kapinėse, buvo užkasami grioviuose, pakrūmėse, kemsynuose. „Sunku suskaičiuoti, kiek Gudžiūnų žmonės matė išniekintų partizanų kūnų prie buvusio valsčiaus, vėliau - mokyklos tvoros. Širdy tebėra įstrigęs vaizdas - išeinu iš mokyklos, už vartų guli kelių partizanų kūnai, o senyvo amžiaus moteris eina keliais glostydama ranka vieną po kito ir kartoja: „*Ne mano vaikelis, ne mano*“, - rašo savo prisiminimuose gudžiūniškė O.Povilauskaitė-Būdienė.

„Kėdainių m. Šėtos gatvėje prie valsčiaus ne kartą gulėjo partizanų kūnai. Žmonės mena, kaip kartą valsčiaus kieme sribai jau tris dienas išgulėjusius, sustingusius partizanų kūnus statė prie tvoros, prie šulinio rentinio ir juos fotografavo. Pati mačiau atvejį, kaip arkliu prie brankto pririštomis kojomis vilko partizano kūną Šėtos gatvės grindiniu“, - apie kraupius vaizdus pasakoja Šėtos gatvėje gyvenusi mokytoja J.Kosmauskaitė.

Tik Atgimimo metais imta perlaidoti surastus žuvusiųjų kaulus. Ekspertai nustatė, kad didelė dalis perlaidojamųjų vyrų - nukankintir sulaužytais šonkauliais, sutrupintomis kaukolėmis, išnarstytais kaulais. Tik nedaugelis jų žuvę nuo priešo kulų.

Labai apmaudu, kad ir dabar, laisvoje Lietuvoje dar prikišama partizanams, kad jie pasirinko ginkluotos kovos formą, kaltinami už jų įvykdytus mirties nuosprendžius. Čia derėtų prisiminti, kad visais laikais, o ypač partizaninio karo metu, šnipinėjimas, išdavystė, kolaboravimas buvo ir yra laikomi sunkiausiu nusikaltimu. Nėra pasaulyje šalies, kurioje būtų abejojama, kad ginti Tėvynę yra garbinga pareiga.

„Mes buvome priversti išeiti ginti savojo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų prakaitu aplaistytos žemės; mes, kaip žmonės, pasipriešino me prieš žmogaus teisių mindžiojimą, prieš aukščiausio laipsnio vergiją; mes negalime sutikti su melu, apgaule, klasta ir tautą žeminančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra taurūs. Mes savo kovoje esame teisingi ir tiesūs prieš visą kultūringą pasaulį, o Aukščiausiojo palaima remis ir laimins mūsų kovą“, - rašė Jungtinės Kęstučio apygardos vadas aviacijos leitenantas J.Kasperavičius-Visvydas. (A.Rupainis „Partizanų karo kronika“).

Kunigas R.Mikutavičius, perlaidojant Vilkijos partizanus, kalbėjo:

„Be jų nebūtų dabarties, nes jie paliudijo laisvės vertę ir pavergimo prasmę. Budelis buvo be galo išradingas, labai ištreniruotas, išėjęs ilgą išgamų mokyklą, nes mokėjo trypti laisvą tautą labai apgalvotai ir stropiai. Kaip šie žmonės kentėjo, žino tik budelių atmintis ir jų sąžinė... Istorija atidengs dar ne vieną kančios puslapį. Reikia, kad ši akimirka įsiskverbtų giliausiai į mūsų sąmonę, į visų mūsų širdis, nes atgimimas ateina iš kentėjimo ir kraujo, iš aukų ir pasiaukojimo. Jeigu mes įsirašome į Europos istoriją, tai įsirašome štai šių kankinių krauju.

Žodžio „sunku“ neištarė nė vienas partizanas. Jie buvo mūsų tikėjimo ir išsigelbėjimo iš okupacinės vergijos viltis. Tai mūsų juodžiausia ir skaudžiausia tautos istorijos dalis, kuri susideda iš atskirų žmonių tragedijų. O gyvoji atmintis nyksta. Tų, kuriems skauda, greit nebeliks. Mūsų palikuonys gali nebežinoti pokario dvasios ir tragizmo. Svarbiausia, kad dalis mūsų visuomenės amžiams neliktų vaikais: juk lotynų posakis teigia, kad žmonės, nežinantys ir negerbiantys savo istorijos, amžiams lieka vaikais. Todėl, norint turėti objektyvią istoriją, būtina užfiksuoti visa tai, kas įvyko.

Mažai išliko dokumentų apie partizanų kovas ir jų gyvenimą. Daugiausia tai atkurta tik iš jų artimųjų ir dar išlikusių gyvų kovotojų pasakojimų. Nelegali veikla neleido partizanams ilgą laiką laikyti pas save dokumentų, laiškų, užrašų. Dalis jų buvo sunaikinti, kiti buvo kruopščiai

slepiami pas patikimus žmones ar užkasami į žemę. Laikui bėgant, dalis slaptaviečių užsimiršo, dalis medžiagos pateko į saugumo rankas, ypač perkeltant vienkiemius į kolūkinės gyvenvietes. Nuo 1989-1990 m. vykdoma partizanų dokumentų slaptaviečių paieška. Buvo surastas LLK Sąjūdžio vyriausios vadovybės bei „Prisikėlimo“ apygardos - Juozo Šibailos-Merainio archyvas, paslėptas apie Tytuvėnus 5 gilzėse nuo patrankos šovinių, 16 paketų partizanų dokumentų apie Gudžiūnus (1992 m. rudenį), deja, jau sugadintų drėgmės, 2 bidonai Maironio rinktinės dokumentų Krakų apylinkėse 1994 m. rudenį. Nemaža pavienių dokumentų, ypač nuotraukų, išsaugojo ir patys gyventojai, nors tai buvo susiję su didele rizika.

KĖDAINIŲ KRAŠTO PARTIZANŲ VEIKLA

Sovietų kariuomenė Kėdainius užėmė 1944 m. rugpjūčio 2 d. Netrukus apskrityje buvo paskelbta mobilizacija, todėl liepos pabaigoje-rugpjūčio pradžioje daug vyrų išėjo į miškus, susibūrė įginkluotus būrius, kurie ėmė jungtis tarpusavyje. Kėdainių apskr. nebuvo jokio vadovaujančio štabo, todėl jungimasi organizuoti, tarpusavio ryšius kurti teko aktyvesniems šio krašto ir visų pirma LLA pagrindžio organizatoriams Vladui Kuročkai, Vaclovui Gudaičiui bei ūkininkui, atsargos ltn. Vladui Pabarčiui. Vakarinėje apskrities dalyje metų pabaigoje būriuose buvo apie 300 vyrų. Buvo įkurtas Lietuvos Laisvės Armijos (LLA) pagrindinis karinis dalinys-kuopa, kurią sudarė 30 žmonių. Jai vadovavo kapitonas Kazimieras Bendžius, leitenantas Vladas Pabarčius, mokytojai Jonas Švėgžda ir Vytautas Poderis. Ši kuopa davė pradžią Kėdainių apskrities vakarinės dalies partizanų LLA Vanagų Kovo apylinkei ir Povilo Lukšio rinktinei. Stambiausias buvo leitenanto V.Pabarčiaus junginys, kuriame buvo 90 vyrų. Apylinkės štabas palaikė ryšį su LLA Veliuonos ir Žaliosios girios štabais. Su kėdainiškiais buvo glaudžiai susiję gretimos Raseinių apskr. Betygalos bei Ariogalos vls. partizanai.

1944-jųpabaigoje Kėdainių-Šėtos vls. organizavosi apie 22-jų partizanų būrys, vadovaujamas Stasio Kiuberio-Tigro. Jis veikė Beiliškių, Nurmainėlių, Pauliukų, Stagių kaimų apylinkėse. Vėliau, padidėjus partizanų skaičiui, nuo jo buvo atskirtas ir suformuotas naujas 14-os vyrų būrys, vadovaujamas Antano Jukštos. Nuo 1945 m. sausio Šėtos vls. veikė Vacio Keliausko 20-ties žmonių būrys, įeinantis į ltn. D.Vaitelio-Atamano junginį. Nuo 1944 m. pabaigos apie Truskavą Surviliškį veikė apie 25 partizanų būrys, vadovaujamas Broniaus Karbočiaus-Bitės, vėliau paskirto kuopos vadu. 1945-ųjų balandžio mėn. minimas kpt. Gustas, vadovaujantis būriui iš 30 žmonių, veikusių Kėdainių vls. Vidulaukių, Ježuvkos k. apylinkėse. Josvainių vls. Svilių miške dislokavosi Arštikio 12-os partizanų skyrius, Kunionių, Graužų k. - Stasio Rušio apie 25-ių vyrų būrys, A.Sibičio 12-15 partizanų Liepkalnio miške prie Žostautų k. (Pernaravos vls.), Kuncvičiaus-Jaunučio apie 15-18 vyrų buvo Ruseinių miške Josvainių vls., tačiau liepos mėn. vadas žuvo, o apie 16-ka žmonių iš šių apylinkių legalizavosi. Krakių vls. Deveikiškių miške netoli Krakių veikė V. Jankauskas su Ukrainiečiu (slap.), o jų būrį sudarė 8-10 partizanų iš Krakių ir Gudžiūnų. Vasarą V. Jankauskas buvo

sužeistas ir mirė ligoninėje, o jo būrio partizanai legalizavosi arba išsi-sklaidė į kitus būrius.

Priešo duomenimis 1945 m. liepos 1 d. visoje Kėdainių apskr. veikė 14 partizanų būrių, turėjusių 350 žmonių, iš kurių 11 priklausė Kovo apylinkei, o 3 būriai šiaurės-rytų dalyje - lttn. D. Vaitelio junginiui ir Uk-mergės LLA štabui. Kėdainių šiaurės vakarų dalyje veikė apie 130 partizanų, tačiau tik 75 priklausė LLA, o likusių priklausomybė konkre-čiai organizacijai nebuvo žinoma.

Apylinkės ribose veikė 1 -asis centrinis „Ažuolo“ būrys, vadovauja-mas V.Gudaičio-Raso, prie kurio laikėsi apylinkės vadovybė. V.Kuroč-kos-Dūdelės dalinys Krakių ir Grinkiškio vls., kuriame vienam skyriui vadovavo J.Paliūnas-Vairas. Į Dūdelės dalinio sudėtį įėjo Ariogalos ir Pernaravos vls. veikiantis Kuprio-Tėvo Lenčių būrys, Krakių vls. - Tar-zano (slap.) būrys.

A.Dalboko-Neguso dalinys veikė Josvainių vls. Graužų, Ruseinių k. ir Kauno apskr. Vandžiogalos vls. apie Labūnavą. Vasaros viduryje jo žinioje buvo 116 žmonių. Pats vadas atliko ir propagandos skyriaus vir-šininko pareigas. Jo dalinio sudėtyje, kaip apsaugos bei baudžiamasis būrys, visoje apylinkės teritorijoje veikė žvalgybos viršininko A.Kielės-Paukščio 10-15 partizanų grupė. Rugpjūčio 13-14 d. dėl masinės legali-zacijos bei rusų siautėjimo A.Dalbokas-Negusas su 6 partizaniais - A.Kie-le-Paukščiu, jo broliais Medžiotoju, Kukučiu ir kt. išėjo į Žaliąją rinktinę, numatęs ten prabūti 3-4 savaites.

1945 m. rudenį NKVD ėmė rengti A.Dalboko-Neguso suėmimo ope-raciją užsiregistravusių partizanų rankomis. Ieškoti Dalboko buvo pa-siųsta LLK štabo ryšininkė agentė Paukštis (a. slap.), užverbuoti parti-zanai Petras (a. slap.), Kibirkštis (a. slap.) ir Kolia(a. slap.). Pastarajam dar buvo nurodyta nužudyti A.Kielę-Paukštį.

1944 m. gruodžio mėn. į apskritį buvo sutraukta daug sovietų ka-riuomenės su tanketėmis ir žvalgybine aviacija, kuri išbuvo iki 1945 m. kovo mėnesio, naikindama partizanų būrius. Partizanai neturėjo uždavi-nio tiesiogiai kovoti su reguliariąja armija, geriausiu atveju blokuodavo jos užnugario komunikacijas, tiekimą ir pan. 1944 m. gruodžio 8 d. kpt. V.Pabarčius, išsiaiškinęs, kad apšaudė ne NKVD, o fronto kariuome-nės kareivius, atvažiavusius sunkvežimiu į mišką malkų, įsakė sutvars-tyti sužeistuosius ir paleisti juos, grąžinus net ginklus su išimtais šovi-niais.

Siaučiant kariuomenei, štabo viršininkas Vladas Kuročka-Dūdelė partizanams paliepė išsiskirstyti iki atskiuro nurodymo. Kai kariuomenės didžioji dalis iš apskrities išvažiavo, V.Kuročka vėl pradėjo jungti išblaškytus partizanų būrius.

Pradžioje, pasiekusios šiokių tokių „teigiamų poslinkių“, gaudydamos pavienius ginkluotus asmenis ir neginkluotų šaukiamųjų vyrų būrius, okupantų pajėgos ilgainiui prarado pranašumą. Susikūrus didesniems partizanų būriams, jie dažnai buvo neįveikiami. 1944 m. rudenį Krakių vls. 6 rusų kariuomenės sunkvežimiai (virš 120 žmonių) nedrįso persekioti atsitraukiančių į mišką 30 kpt. V.Pabarčiaus būrio partizanų. 1945 m. vasario 15 d. prieš kariuomenę užklupo buvusį Pabarčiaus būrio bunkerį Liepyne, bet buvo sužeistas tik vienas partizanas, nes kareiviai susišaudė taipusavyje, išgirdę juos klaidinančias partizanų komandas rusiškai.

Nuo 1945 m. liepos iki 1946 m. kovo NKVD-MVD įvykdė daug čekistinių-karinių operacijų, kurių metu žuvo apie 200 partizanų. Dėl masinio rusų siautėjimo, partizanų žūčių, suėmimų bei registracijos, gyventojų trėmimų, Kovo apylinkė, kaip karinis junginys buvo dezorganizuota. „Tai nelaimingiausias laikotarpis“, - rašė J.Paliūnas. Vosyliškio k. kunigo Mockaus klojime buvo suimtas V.Kuročka-Dūdelė, po kelių dienų - apylinkės vadas J.Jasinevičius-Margis, registravosi Kuprys-Tėvas, Tarzanas (slap.). Savo veiklą labai apribojo rimtai sužeisti V.Gudaitis-Rasas, J.Paliūnas-Vairas ir kiti.

1946 m. pavasarį buvo bandoma sustabdyti partizanų dezorganizaciją ir atnaujinti LLA Kėdainių apylinkės veikimą. Kovo mėn. Svilių miške įvykusiame partizanų pasitarime, kuriame dalyvavo 35 žmonės, buvo nutarta reorganizuoti buvusią LLA Vanagų Kovo apylinkę į Lietuvos partizanų-vanagų Povilo Lukšio rinktinę. Reorganizacija numatė veiklos išplėtimą ne tik visoje Kėdainių aps., bet ir visų kovojančių šioje teritorijoje partizanų dalinių (ne tik LLA) įjungimą. Čia buvo aiškiai matyti panevėžiečių centralizavimosi įtaka, per Dalboką pasiekusi kėdainiečius.

Rinktinės vadu liko iš nelaisvės pabėgęs J.Jasinevičius-Margis, Fiureris, rinktinės štabą sudarė jo pavaduotojas V.Gudaitis-Rasas, nariai A.Dalbokas-Negusas, Imperatorius (jis palaikė ir ryšį su centru), A.Kielė-Paukštis. 1946 m. pavasarį rinktinę sudarė dvi partizanų grupės: J.Jasinevičiaus-Margio 50 žmonių Josvainių vls. Ruseinių miške (būrių vadai Margis, Petras Kliučinskas-Petras ir Lazdelė (slap.) ir Leono But-

kaus-Šnabo 40-45 žmonės Baisogalos vls. Skėmių miške.

Rinktinės vado patikimumą, nors ir kaip keistai beatrodytų jo pabėgimas, liudija tiek J.Paliūno-Ryto prisiminimai, tiek vieno Kėdainių MGB operatyvininko likvidavimas, kurį atliko Margis.

1946 m. spalio-gruodžio mėnesiais partizanai veikė gana aktyviai, bet sovietai stengėsi įterpti savo agentus į partizanų būrius. Siekdamos palaužti tautinį pasipriešinimą, iš kailio nėrėsi saugumo tarnybos, organizuodamos vietinių gyventojų agentų, šnipų, išdavikų tinklą. Partizaniniam judėjimui daugiausia žalos padarė būtent išdavikai. Mūsų tautos gėdai jų būta daug. 1946 m. sausio mėn. ataskaitoje Lietuvos MGB komisarui gen. mjr. Jefimovui rašoma, kad „Kėdainių rajone šiuo metu yra 505 agentai-informatoriai. Iš jų: a) agentų - 40, b) rezidentų - 8, c) informatorių - 457. Mieste dirba 49 žmonės, kaime - 383, su inteligentais -18, su jauniu - 50, prie bažnyčios - 5. Tik per sausio mėn. užverbuoti 3 agentai, 2 rezidentai ir 95 informatoriai". Po kautynių prie Labūnavos bokšto paaikėjo, kad partizanai Aloyzas Dalbokas -Negusas, Imperatorius ir ryšininkas Antanas Muralis- Vingis, Aidas yra išdavikai. Sunku net patikėti, kad Vytautas Remeika-Žibutė, gydytojas, kilęs iš padorios, pasiturinčios šeimos, po ilgų bandymų pelnęs „Prisikėlimo" apygardos vado pasitikėjimą, išduoda 17 slaptaviečių šifrų, ryšininkus, didelę partizanų grupę ir net apygardos vado bunkerį Padotnuvio kaime, vėliau tampa MGB agentu „Čestnyj". V.Remeikos išdavystė - pats didžiausias skausmas, kokį apygardos vadui J.Paliūnui teko patirti.

Gerai organizuotas partizaninis pasipriešinimas Kėdainių apskrityje, trukęs dešimtmetį, ima blėsti, kai 1952 m. spalio 2 d. po V.Remeikos išdavystės žūsta „Prisikėlimo“ apygardos vadas J.Paliūnas (šiai apygardai priklausė vakarinė Kėdainių apskr. dalis), kai 1953 m. sausio 26 d. Panevėžio r. žūsta „Vyčio" apygardos (šiai apygardai priklausė rytinė Kėdainių apskr. dalis) paskutinis vadas Bronius Karbočius. Organizuota partizaninė pasipriešinimo kova palaužta. Keletas partizanų Kėdainių apylinkėse laikėsi dar ilgai. 1957 m. sausio mėn. dar slapstėsi 4 „Kęstučio" būrio (Dotnuvos, Ariogalos, Vilkijos, Kėdainių rajonų sankirta) partizanai. Tai Zenonas Lenartavičius-Audra, Jonas Dzikas-Dainius ir du nežinomi asmenys. Tik 1962 m. rugsėjo 25 d. suimamas buvęs „Prisikėlimo" apygardos štabo narys, ryšių karininkas Pranas Prūsaitis-Lapė. LSSR Aukščiausiojo teismo nuosprendžiu 1963 m. liepos 13 d. jis sušaudomas. Taip žuvo paskutinis „Prisikėlimo" apygardos Kėdainių krašto partizanas.

MŪŠIS PUŠYNĖS MIŠKE

1944 m. rudenį į Pušynės mišką Krakių valsčiuje susirinko apie 300 apylinkės kaimų ginkluotų vyrų. Vyko apmokymai, kuriems vadovavo Lietuvos kariuomenės karininkas Vladas Pabarčius iš Pakarklių kaimo. Buvo kasami bunkeriai, daromi įtvirtinimai, veikė lauko virtuvė. Viduryje aikštės plevėsavo trispalvė. Būryje buvo du vokiečiai, kurių vienas - gabus ginklų specialistas. Kautynių metu jis slinkdavo nuo vieno kulkosvaidžio prie kito, šalindamas gedimus.

1944 m. gruodžio 16 d. rytą Pušynės mišką kareiviai apsupo iš trijų pusių: nuo Krakių, Josvainių ir Ariogalos. Kautynės vyko visą dieną. Dar rytą, kai V.Pabarčius iš savo sargybinių sužinojo, kad rusai pradeda miško apgulimą, pasiuntė septynis vyrus į Paliepių mišką, kur buvo stiprus apie 90-ties vyrų būrys, vadovaujamas kapitono Kazio Bandžiaus, ir Liepkalnio būrys, vadovaujamas karininko A.Sibičio. Apie pietus, permainingų kautynių metu, prie tik ką sudegintos eigulio Venslausko sodybos sukaleno K.Bendžiaus ir A.Sibičio būrių kulkosvaidžiai. Jie nepastebėti prislinko prie malkų sandėlio, šalia rusų kareivių ir staiga atidengė ugnį. Rusų gretose kilo sumaištis, jų dalinys buvo visiškai sumuštas ir tą dieną daugiau nebepuolė. Manoma, kad vien prie Venslausko sodybos žuvo apie 80-90 rusų kareivių.

Vladas Pabarčius, įvertinęs situaciją ir priešų rezervus, susikrovęs į vežimus amuniciją, pasiėmęs sužeistuosius Augustiną Štarą, K.Pošką ir kitus, patraukė į Lenčių miškus. Kitiems įsakė skirstytis mažesnėmis grupelėmis.

Pušynės kautynių metu žuvo Aleksas Klibas, Jonas Jankauskas, broliai Antanas ir Stasys Štuikiai, Augustinas Štaras, Jonas Strumskis (visi iš Šulaičių kaimo), Aleksandras Klemanskis iš Pašušvio kaimo, Vacys Mykolaitis, Mataušas Mykolaitis iš Pagėnėvio kaimo, Aleksas Stankauskas iš Mulčiavos Zacišės kaimo, Albinas Butkus iš Antežerio kaimo, Feliksas Ramoška iš Dotnuvos, Antanas Masaitis.

Žuvusieji, kurie pakliuvo į priešų rankas, buvo suguldyti ant grindinio Krakėse.

Sutelkę naujas pajėgas, rusai siautėjo kelias dienas. Budėjo kelių sankryžose, tikrino dokumentus, įsiutą kareiviai nušovė beginklius Paskerdumio pradinės mokyklos mokytoją Vacį Mykolaitį ir Oną Montvilaite.

KAUTYNĖS VALATKAIČIŲ PELKĖJE **(Iš partizano J.Paliūno-Ryto prisiminimų)**

„1945 m. rugpjūčio 3-osios ankstus rytas. Dar saulei netekėjus, virėjas verda pusryčius, o kiti ramiai miega gaivinančiu rytiniu miegu.

Aš, pusiau miegodamas, girdžiu pasikartojantį balsą - „kas?" Klausia patylomis, kad bereikalingai neišbudintų miegančių partizanų. Trečiu klausimu - „kas? - vyrai!" užverda pragariška priešų ugnis ir šauksmai „ura!“ Aš parkrentu išgrįsto rajono viduryje. Nesulaukdamas komandos, atidengiu vieną seriją į priešą. Vėliau pilvu prišliaužiu prie guolio, paimu atsarginės apkabos diržą bei granatas. Priešas šaudo pragariška ugnimi ir komanduoja: „Pirmyn, pirmyn...”

...Darant perbėgimą, pastebiu du apvirtusius partizanus... Negyvi... Pasiveju prt. Krivį, kuris per samanas ir dumblą vos paeina, bet šautuvą nešasi... Su ašarom akyse prašosi nepalikti (smarkiau negali paeiti, nes serga). Stumdamas jį su viena ranka, sakau jam skubėti. Priešas aptilo, bet jaučiasi, kad vejasi. Palikti prt. Krivį?.. Per dumblą panešti neįmanoma, be to, aš vos kvapą beatgaunu. Vėl pasidaro gaila, nes jis ginkluotas paprastu šautuvu ir šovinių atsargos nepasiėmęs. Vėl kyla mintis: žūsime abu. Šaukiu: „skubėkim!" Krivis surinka: „rusai, šuo!" Atsigręžęs į priešą, prieš save pamatau kareivį. Jis šaukia: „čia automatikas, pirmyn, rebiata, pirmyn!" Šuo drasko mano šlaunis. Nekreipdamas dėmesio į šuns kandžiojimą, už 5-6 metrų pamatau viso puolimo vadą - kapitoną, kuris, paleidęs šunį, keikdamasis žvėrišku balsu, kabinasi nuo pečių desantinį automatinį pistoletą. Matosi, kad nori mane, besiraitantį su šunimi, prisvaiginti ir paimti gyvą. Aš akimirksniu, nekreipdamas dėmesio į šuns kramtymą, leidžiu ilgą seriją į kapitoną. Kapitonui iškrinta ginklas, rankomis griebiasi už krūtinės ir krinta. Beveik nenutraukdamas seriją kreipiu į šunį. Šuns galva ištykšta mano akyse. Pastebiu atbėgančius 5 rusus ir seriją pasuku ta kryptimi. Rusai sugula už uždangų... Tada darau perbėgimus ir galvoju, kokioje pelkėje teks žūti. Baisu... Minėti rasai stipriai mane apšaudė. Pajutau blauzdoje skausmą... Prisiveju Krivį, kuris ištaria: „ar tu dar?.." Aš surikau: „skubėkim!" Vėl stumiu Krivį. Priekyje pastebiu..., bet tai savi. Priartėju. Partizanas Gavėnas guli... Stirna ir Banginis stebi aplinką. Gavėnas atsisėdė ir prašo manęs, kad nepalikčiau. Stirna duoda man bintų sutrupinto Gavėno rankos kaulo aprišimui. Aptvarkęs jo ranką, sukomanduoju: „Gavėnas

ir Krivis - paskui mane, Banginis ir Stirna - paskui ligonius."

Kol perrišau ranką, atgavau kvapą. Dabar prie savęs turiu du rimtus kovotojus, nuotaika gerėja..."

(„Partizano keliu", 19-21 psl.)

„Į antrą dieną priartėjom prie Gudžiūnų miestelio. Rugiuose laukiam vakaro, nes vakare gydytojas suteiks pagalbą. Gudžiūnuose pasigirsta smarkus šaudymas. Kas būtų... Vakare praneša, kad buvo laidojamas rusų kapitonas. Kartu į tą pačią duobę atskirame karste įdėjo jo šunį. Dedant jį ir šunį į duobę ir saliutavo.

...Gaunu pranešimą po pranešimo, kad, kai mane sužeidė, žuvo Izi-dorius, Perkūnas, Švilpikas ir Naujokas. Be manęs ir Gavėno, dar 3 sunkiai sužeisti. Iš kautynių ištrūkę draugai ant rytojaus dar turėjo gina-mas kautynes, kuriose žuvo mano pirmų dienų bendražygiai - Žąsinas ir Pempė. Dėl susidariusių aplinkybių Dūdelė paimtas gyvas, kartu su juo ir Bielskis, Krivis, Tėvas, Tarzanas, Dūlius ir kiti stojo (legalizavosi)."

(„Partizano keliu", 22 psl.)

„Po mūšio Valatkaičių pelkėje aš, Vytautas Skaburskas-Bielskis ir Vladas Kuročka-Dūdelė pasislėpėme Vosyliškio klebono Mockaus klo-jime. Kai mes lindėjome šiene, įklojimą atvažiavo būrys rusų kareivių ir ten apsistojo. Vieni jų ateidavo, kiti išeidavo - taip gyveno ir keitėsi dvi paras. Mes supratome, kad kareiviai siaučia aplinkiniuose miškuose ir kaimuose - ieško pasitraukusių partizanų. Taip ir tūnojome šiene, bijoda-mi pajudėti.

1945 m. rugpjūčio 10 d. kareiviai išvyko. Dar kurį laiką palaukė ir įsitikinę, kad tikrai nieko nėra, išlindome iš savo slėptuvės, mankštinome nutirpusius sąnarius. Tuo metu grįžo viena pastotė su kareiviais, atidarė klojimo duris, pamatė mus ir tuojau pat suėmė. Suguldė į tą patį vežimą, kuriuo atvažiavo, užmetė ant mūsų brezentą ir išvežė į Grinkiškį. Tardė Kėdainiuose, vėliau Kaune tardytojas Todesas."

(Papasakojo Vytautas Skaburskas 1989 m.)

V.Kuročkos byla, lyginant su kitomis bylomis, buvo greitai atiduota teismui. Kodėl? Gal kad neišdavė savo kovos draugų, ryšininkų, ginklų slėptuvių. Jis byloje buvo vienas.

1945m. spalio 22 d. Kėdainiuose įvyko viešas Karimo tribunolo po-

sčdis-teismas, kuris Vladą Kuroką nuteisė aukščiausia - mirties bausme.

Teisiamasis Vladas Kuročka, gavęs paskutinį žodį, pradėjo deklamuoti Bernardo Brazdžionio eilėraštį „Paskutinis pasmerktojo myriop žodis“.

Teisėjai iš karto nesuprato, kad tai eilėraštis, bet susigriebę nutraukė, neleido baigti paskutinio žodžio.

Vladas Kuročka-Dūdelė buvo sušaudytas Vilniuje 1946 m. sausio 26 d.

GENOCIDAS PEIKSVOJE

1946 m. sausio 26 d. Peiksvos kaime Antano Sereikos šeimai buvo lemtinga diena. Sunaikinta šeima ir visas stambus ūkis. Ant savo gryčios slenksčio nukautas sūnus Bronius, jauniausias sūnus Vytautas kartu su motina surakinti antrankiais ir išvaryti į Kėdainius, o ligotas tėvas paliktas gulėti savo sodybos patvory.

Nelaimės užuomazga - Peiksvos miškas. Tą baltą žiemos dieną partizanai Pranas Plančiūnas, Aloyzas Petrauskas ir Bronius Karbočius buvo miške. Ten jie susitiko su atvykusiais malkų kirtėjais, tarp kurių buvo ir Pranas Mykolaitis. Sunku šiandien atsekti, kokia tarp jų buvo kalba, bet P. Mykolaitis grįžo su nubrozdyta kakta. Galbūt jį pamokė už ilgą liežuvį ar kokią kitą nuodėmę, dabar galima tik spėlioti.

Supykęs P. Mykolaitis pėsčias nuėjo į Kėdainius ir pranešė, kur yra partizanai. Tai patvirtino Petras Žilevičius, gyvenantis Tiskūnų kaime. Jis pasakojo, kad kareiviai atsivedė šunį, kuris pėdsakais atsekė į Antano Sereikos sodybą. Baudėjai apsupo sodybą.

O sodyboje, kaip ir kitais kartais, užsukę pasišildyti, ilsėjosi partizanai. Nors po šiaudų stirta prie tvarto jie turėjo slėptuvę, bet tą vakarą jie pavojaus nenujautė. Užkando ir sugulė ant grindų, sumigo.

Sereikų šeimyna dar nemiegojo. Pravėręs duris, rusų kapitonas sušuko:

- Kur šeimininkas?

- Aš, - tarė eidamas prie durų vyriausias sūnus Bronius, bet kapitonas, nelaukdamas atsakymo, šovė į jį ir Bronius sukniubo vietoje. Pašokę partizanai ėmė šaudyti, išbėgė į lauką ir pamatę kareivius, jie subėgo

į tvartą ir pasiruošę gynybai. Užvirė kautynės. Kareiviai uždegė sodybos pastatus. Degė visas palivarkas, tratėjo šūviai. Partizanai nenustojo vilties išsigelbėti. Jie atidengė ugnį ir, dengiant Pranui Plančiūnui bei Aloyzui Petrauskui, Bronius Karbočius pasitraukė. Paskui bandė bėgti A.Petrauskas, bet jam nepavyko išvengti priešo kulkos. Likęs vienas, B.Plančiūnas gynėsi, bet bėgti jau nebandė. Šaudė tai pro vieną, tai pro kitą tvarto langą, kol užgriuvo tvarto stogas...

Nei žuvusio Broniaus, nei partizanų A.Petrausko ir B. Plančiūno kareiviai neleido palaidoti, liepė užkasti vietoje. Sereikų kumetys V.Stanevičius sodo gale ir užkasė žuvusiuosius.

Tik grįžusi iš kalėjimo motina Sereikienė norėjo perkelti sūnų ir partizanus į kapines, bet jai buvo leista perlaidoti tik sūnų Bronių, toks buvo apylinkės pirmininko ir milicininko sprendimas.

1995 metais buvusios Sereikų sodybos vietoje žuvusiems atminti pastatytas paminklas primena, kas įvyko šaltą 1946-jų sausio 26-ąją. (*Žr. 41 psl. nuotr. nr. 17*)

KRUVINOS KALĖDOS LABŪNAVOJE

Niekas nebeprisimena, kada buvo pastatytas Labūnavos dvaro mūrinis bokštas. Daug ką matė šis laukuose stovintis vienišas bokštas. Tik vargu ar jis kada nors anksčiau yra matęs tokią aršią lietuvių artojų kovą su svetimšaliais, kurią galima pavadinti dvidešimtojo amžiaus Pilėnais.

1946 m. ankstyvą šv. Kalėdų rytą „išvaduotojai“ žvaigždėtomis kepurėmis automatų salvėmis varpė bokšto sienas. O mūro sienos dengė ne tik kovotojus „miško brolius“, bet moteris ir vaikus, nenorėjusius nusilenkti atėjūnams.

1946-ųjų gruodžio 24-osios vakarą pas bokšte gyvenančias ryšininkų Šimkūnų ir Derbutų šeimas valgyti Kūčių vakarienės atvyko LKA Povilo Lukšio rinktinės 4-jo rajono vadas A.Dalbokas-Imperatorius, ryšininkas A.Muralis-Vingis, J.Žilinskas-Tėvas, V.Žandaravičius, J.Gulbinas, Z. Alaburda ir trys jo seserys Onutė, Elytė ir Marytė, O.Kasperavičiūtė. Prie jų prisijungė V.Juškevičius iš Pagojaus kaimo, buhalteris Kazys (pavardė nežinoma) iš Panevėžiuko.

Vakarienei vadovavo vyrai. Tylos minute pagerbė žuvusius, sukal-

bėjo maldą, visi pasidalino plotkele. Vakarieniaujant vyrai viltingai guodėsi, kad kitais metais tikriausiai Kūčias švęs kiekvienas savuose namuose su savaisiais, be baimės, be ginklų ir laisvoje Lietuvoje. Po šventinės vakarienės visi sumigo.

Auštant pažadino stiprus beldimas į duris. Vyrai suprato, kad yra apsupti. Nuėjęs prie durų Šimkūnas įsitikino, kad lauke daug rusų karių ir sribų. Durų neatidarė. Vyrai ruošėsi gynybai, tikrino ginklus, moterims ir vaikams liepė persikelti į trečią aukštą, o iš antro aukšto nutarė gintis.

Kol neišaušo, vyrai nutarė bandyti iš apsupimo prasiveržti. Sutarė, kad mano vyras Balys staiga pravers duris, o Jonas Žilinskas mes granatas ir prasiskins kelią. Tačiau, vos pravėrus duris, nuo kulų spiečiaus krito J.Žilinskas, o mano vyrui sužeidė ranką. Moterys sugulėme ant grindų, vaikus pridengėme pagalvėmis. Pro išdaužytus langus švilpė kulkos, atšokdamos nuo sienų krito ant mūsų. Girdėjosi keiksmai, rusiškos ir lietuviškos komandos pasiduoti, - pasakoja Ona Darbutienė, - tačiau vyrai gynėsi, su mažom pertraukėlėm kovėsi penkias valandas. Pagaliau bokšte šūviai liovėsi. Pamanėme, kad visi žuvo, bet atėjusi Alaburdaitė pasakė: „Šoviniai baigėsi, pasilikome tik po vieną sau“.

Moterys ir vaikai nutarė pasiduoti. Z.Alaburda perplėšė paklodę, priėjo prie šluotos koto ir iškišo pro langą. Lauke sušuko: „Išeikite“. Pirmosios išėjo Šimkūnienė su seserimi, Onutė Alaburdaitė, Kazys ir Ona Derbutienė su vaikais ir vyru. Visiems sukomandavo gulti ir ėmė į juos šaudyti. Sužeidė O.Kasperavičiūtę, Kazį, nušovė O.Alaburdaitę ir dar vieną mergaitę.

Bokšte pasilikusios Marytė ir Elytė Alaburdaitės nusprendė gyvos nepasiduoti ir paprašė brolio jas nušauti. Šiam atsisakius tai padaryti, gyvybes sau atėmė pačios. Seserų pavyzdžiu pasekė ir atkakliai gynėsis Zenonas.

Likusieji gyvi iš bokšto išėjo iškeltomis rankomis, buvo sustatyti ir sušaudyti. Pavyko išgyventi tik šeiminkėms O.Derbutienei, Šimkūnienei su vaikais ir O.Kasperavičiūtei.

A.Muralis-Vingis ir A.Dalbokas-Imperatorius taip pat liko gyvi, bet kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo išdavikai. Kūčių ir Kalėdų šventimą Labūnavos dvaro bokšte organizavo būtent Muralis-Vingis. Tai patvirtina ir pažyma-apžvalga prie archyvinės bylos Nr. 22401, versta iš rusų kalbos ir liudijanti, kad Muralis-Vingis jau 1946 m. kovo mėn. MGB buvo

užverbuotas ir panaudotas slaptam bendradarbiavimui. Be 11-os žmonių, žuvusių Labūnavos kautynėse, dėl A.Muralio-Vingio ir A.Dalboko-Neguso, Imperatoriaus išdavysčių per keletą dienų buvo suimti 28 žmonės.

Visus prie bokšto žuvusiuosius sribai nuvežė į Kėdainius ir išniekintus suguldė savo būstinės kieme. Visos trys Alaburdaitės buvo išrengtos nuogai, o nuo kaklo nuimti medalikėliai įsegti į krūtis.

Tikėtina, kad žuvusiųjų kūnai buvo užkasti pievoje prie Nevėžio upės, Skongalio gatvės gale. Dabar ten stovi paminklinis akmuo žuvusiems atminti.

O Labūnavos bokštas, priglaudęs kovotojus, sulaukė jų atkakliai gintos laisvės. Kulų išraižytas mūras ir prie jo pasodinti 11 ažuolų iškalbingai byloja ateities kartoms apie narsą ir pasiaukojimą tų, kurie nepagalėjo savo gyvybių vardan mūsų laisvės. (*Žr. 43psl. nuotr. nr. 22*)

PRIESAIKĄ DAVIAU LIETUVAI

Bendrapavardžiai Naruševičiai Slikių kaime buvo gerbiami, darbštūs žmonės. Ramus abiejų Naruševičių šeimų, o ir viso kaimo žmonių gyvenimas pasibaigė 1944 m., sugrįžus Raudonajai armijai. Antanas ir Adolfas Naruševičiai buvo tarnavę Lietuvos kariuomenėje, buvo šaukiamąjo amžiaus, todėl turėjo eiti į raudonųjų armiją kovai su vokiečiais. Tarnaudamas artilerijos pulke Kėdainiuose, Antanas šv. Juozapo bažnyčioje prisiekė Lietuvai ir todėl sakė negalys tarnauti okupantams.

Antanas ir Adolfas iš pradžių slapstėsi atskirai. Antanas pas artimiausią kaimyną darželyje buvo išsikasęs žeminą su įėjimu iš kambario, o Adolfas turėjo slėptuvę prie savo namų. Visas kaimas tai žinojo, visi rūpinosi jų saugumu, pranešdavo apie artėjantį pavojų. Karui pasibaigus, „banditų“ paieškos vis tiek nesiliovė, todėl abu vyrai, nenorėdami užtraukti bėdos namiškiams, pasitraukė toliau nuo namų. Jie išsikasė žeminę apsėtame rugių lauke Slikių kaimo pamiškėje su įėjimu už keliasdešimties metrų miške, po lazdyno krūmu. Taip jie prasislapstė visą jau trečią žiemą.

1948 m. balandžio 8 d., auštant, Antano Naruševičiaus kieme sulojo šunys. Kareiviai stipriai ir grėsmingai pasibeldė į duris. Tėvą ir septyniolikmetį sūnų nusivarė į klojimą. Ten „atliko tardymą“, mušė spragi-

lais, po kurio sūnų be sąmonės atvilko į trobą ir numetė ant grindų. Tėvas dar galėjo paeiti pats. Kareiviai tėvą ir motiną išvarė iš namų sakydami: „Jei jūs nežinote, kur jūsų sūnus, tai mes parodysime“ ir nuvarė prie lazdyno, kur buvo žeminės anga. Atmatavo žingsniais nuo angos ir liepė tėvui kasti. Tėvai suprato, kad tai išdavystė. Sumuštas tėvas kasė sunkiai, iš lėto, vis raginamas ir ujamas. Liepė kasti ir motinai. Pasirodė žeminės lentos. Paliepė jas išlaužti. Pralaužus angą, enkavedistai be jokio perspėjimo ėmė įnirtingai šaudyti į vidų, mėtyti granatas. Po tokios ugnies, manydami, kad gyvų nebėra, liepė motinai lįsti į vidų. Bet motina, didžiam savo nustebimui, rado abu gyvus. Motina siūlė jiems pasiduoti, bet jie kategoriškai atsisakė, tik paklausė, kiek jų. Motina patikino, kad jų labai daug ir visi nukreipę ginklus į žeminę. Adolfas nusiėmė nuo rankos laikrodį ir paprašė jį perduoti pusantrų metukų sūneliui Kęstučiui. Motina atsisveikino...

Išlipusi iš žeminės, motina pasakė, kad nieko ten nėra, tik lentų nuolaužos. Leitenantas, norėdamas įsitikinti, bandė lįsti pats. Pasipylė šūviai, leitenantą sužeidė. Tada kareiviai dukrai Jadvygai paliepė atnešti žibalo, ją sumušė. Tėvams liepė atnešti šiaudų. Šiaudus sukišo į žeminę ir, apipylę žibalu, padegė.

Po žeme pasigirdo prislopinti giesmės „Marija, Marija“ žodžiai. Po to sprogimas. Viskas nutilo. Tik motina laužė rankas, dengėsi žemėtais pirštais akis, o tėvas stovėjo nejudėdamas, lyg suakmenėjęs...

Kareiviai atvarė iš kaimo žuvusio Antano pusbrolių Mykolą Naruševičių ir Liudą Balsevičių ir liepė atkasti bunkerį. Jie tikėjosi, kad ten yra daug partizanų, bet, radę du apdegusius kūnus ir įsitikinę, kad ten Naruševičiai, liepė vėl užkasti.

Po keleto dienų abiejų žuvusiųjų šeimos, padedant giminėms, naktį atkasė žeminę, kūnus sudėjo į karstus ir vėl toje pat vietoje užkasė.

Tik papūtus pirmiems Sąjūdžio vėjams, Adolfo žmona su sūnumi ir Antano sesuo Jadvyga garbingai perlaidojo žuvusiuosius į Nociūnų kaimo kapinaites, pastatė paminklą. (Žr. 44psl. nuotr. nr. 24)

PASIŽADU ŠVENTAI SAUGOTI

Kas pažymėjo Onos Valytės likimo gaires? Ar jauki sodyba, eglių apsupta, tylūs saulėlydžiai, ar motinos žodžiai, giliai įstrigę nuo anksty-

vos vaikystės: „Čia Lietuva ir tu lietuvaite“.

O. Valytės šeimoje partizanų nebuvo. Dar jaunystėje netekusi sveikatos, nesukūrusi šeimos, ji rinkosi pilną rizikos kelią. Jų šeimoje dažnai nuo rudens darganų ir žiemos speigų glausdavosi partizanai, daugumą iš jų Onutė gerai pažinojo. Pailsėję, pasišildę, jie vėl išeidavo į žygį, prieš tai sukalbėję malda:

Dieve, kuris leidai į pasaulį tautas ir įkvėpei joms laisvės troškimą, grąžink, prašome tavęs, ir mūsų Tėvynei laisvės dienas, tegul tie sunkūs baudimai, kuriuos tu skyrei mūsų šaliai, nebūna jos pražūčiai, bet greitesniam prisikėlimui ir didesnei dvasinei gerovei. Laimink, Viešpatie, mus, kurie buvome priversti palikti gimtąjį sodžią, duok jėgų ryžtingai pakelti sunkią mums dalią. Padaryk, kad liktume ištikimi savo Tėvynei ir grįžtume atnešdami jai naują atgimimo ugnį.

Siųsk dvasios ir stiprybės tiems, kurie dirba ir aukojasi jos labui. Padėk laisvėje pasilikusiems mūsų broliams ir sesėms. Amžiną šviesą suteik, Viešpatie, tiems, kurie yra žuvę už Lietuvos laisvę.

Šventasis Mykolai Arkangele, vadovauk mūsų kovoms, kaip kitados esi vadovavęs mūsų tėvams per Jėzų Kristų, mūsų Viešpatį. Amen.

Onutė tampa partizanų ryšininkė. Žinojo jų slaptažodžius, stovyklas. Pažinojo ir V.Remeiką-Žibutą, Pernaravos gydytoją, kuris buvo užverbuotas saugumo agentas. Žinoma, tai išaiškėjo tik vėliau.

Onai Valytei, kaip patikimai partizanų pagalbininkei, pavedė paslėpti ir saugoti Maironio rinktinės archyvą. Apie tai byloja pageltęs nuo laiko sąsiuvinio lapelis:

1949 m. lapkričio 27 d. įpareigojam šiuos dokumentus saugoti Našlaitei, t.y. Valytei Onai, gyvenančiai Karūnavos km. Josvainių valsč. ir, sulaukus laisvės, pateikti Tėvynės laisvosios organams.

LLKS

Aš pasižadu šventai saugoti. O. Valytė.

Ji šį įsipareigojimą įvykdė. Tą vakarą visus dokumentus sudėjo į butelį, užlakavo ir užkasė nedarbamoje žemėje prie pat kelio.

Pakliuvusi į saugumiečių rankas ir jų suklaidinta, Elena Siudikaitė išdavė Onutą. Bet ji nepalūžo, atlaikė visas tardytojų atakas. Grįžusi iš lagerio ir pamačiusi, kaip traktoriai aria žemę ir artėja prie slėptuvės, butelį iškasė ir paslėpė ant gonkelio lubų, kur negalima užlipti.

1988 m., papūtus laisvės vėjams, ji išsaugotą archyvą perdavė Kėdainių Kraštotyros muziejui. Šiandien Onutės dėka skaitome kautynių aprašymus, apie sribų pasalas, partizanų žuvimo vietas, vartome kitus dokumentus.

PASKUTINIS APYGARDOS VADAS

„Prisikėlimo“ apygardai priklausė vakarinė Kėdainių apskrities dalis. Paskutinis apygardos vadas - Juozas Paliūnas.

Juozas su šeima gyveno Tilindžių kaime, ūkininkavo 12 ha ūkyje.

Nuo pirmųjų bolševikinės okupacijos dienų su ginklu rankoje išėjo į mišką, buvo išrinktas grandies vadu ir pradėjo kupinas pavojų ir netekčių dienas ir naktis. Jo sodyba buvo išdraskyta, namas nugriautas ir išvežtas į Betygalą, žmona su dviem vaikais prisiglaudė pas gimines Kaune.

Jau 1944 m. lapkričio mėn. įvyksta pirmos atkaklios kautynės prie Plinkaigalio kaimo. Trys sribai nukauti, šeši paimti į nelaisvą. Gruodžio mėn. po miškus siaučia gausūs kareivių būriai. Įvyksta garsios Pušynės kautynės, kuriose žuvo apie 90 rusų kareivių, virš 20-ties partizanų. Tai paskutinės kautynės, kai priešas buvo atmuštas. 1945m. rugpjūtį nesėkmingos kautynės su gausiu priešu Valatkainių pelkėje, ten netenka daug kovos draugų. Pats dalinio vadas Vl. Kūročka-Dūdelė paimamas gyvas ir Kėdainiuose nuteisiamas mirties bausme.

Aršiose kovose J.Paliūnas tampa dalinio vado, tėvūnijos vado instruktoriumi, tėvūnijos vadu, pagaliau „Prisikėlimo“ apygardos vadu. Apdovanotas „Pasižymėjimo ženklu“ ir „Pasižymėjimo lapu“. Suteikiamas j. leitenanto, vėliau leitenanto laipsnis. Po dviejų sužeidimų suteikiama teisė nešioti du sužeidimo ženklus. Partizanų archyve rasta jo patriotizmo kupinų įsakymų, pasirašytų „Ryto“ slapyvardžiu.

Okupantai deda daug pastangų, kad sunaikintų aktyvų partizanų. Į mišką pasiunčiamas gydytojas Vytautas Remeika, kilęs iš geros, pasiutinčios šeimos. Po ilgų bandymų juo buvo pasitikėta. Jis sužino 17 slaptaviečių šifrus, bendrauja su partizanais, jų ryšininkais ir viską išduoda, išduoda ir apygardos vado būstinę.

Apie paskutines J.Paliūno gyvenimo valandas pasakoja Stasė Rutkienė, pas kurią buvo paskutinė jo būstinė, kurioje jis ir žuvo. „1952-ųjų

rudenį, kai partizanų jau buvo likę mažai, atėjo pas mus J.Paliūnas ir, žinodamas, kad mes patikimi žmonės, pasiprašė pas mus įsirengti slėptuvę. Jo manymu, toliau nuo miškų, netoli nuo Akademijos ir Dotnuvos, niekas neįtars. Pasitarę su vyru sutikome. Nutarėme, kad geriausia slėptuvę įrengti tvartuke, įėjimą iš lauko pridengiant šuns būda. Dirbo vyrai naktimis. Su Juozu Paliūnu buvo Pranas Prūsaitis „Lapė“ ir „Kariūnas“, kurio pavardės nežinau. Juodžemį nešė ant daržo, o molį supylė prie šulinio, atseit valytas šulinys. Kai slėptuvė buvo baigta, pasirodė ir gydytojas iš Pernaravos Vytautas Remeika, išdavikas, nulėmęs visos grupės ir mūsų šeimos likimą. Slėptuve vyrai naudojosi neilgai, apie dvi savaites. Ateidavo, išeidavo kažkur. Kartą, kai visi trys buvo išėję, V. Remeika, pasilikęs vienas, į gryčią atsinešė rašomąją mašinėlę ir beveik visą dieną rašė nieko nebijodamas. Grįžusiam J.Paliūnui aš tai pasakiau. Jis susirūpino, bet iš slėptuvės neišėjo. O Remeikos spąstai jau buvo paspęsti. Naktį mes išgirdome vaikstant apie trobas, buvo pilna sribų ir enkavedistų. Ryte išėjau į tvartą su kibiru, atseit paršelio pašerti, dar spėjau duoti pavojaus ženklą, o grįžtančiau pasitiko sribai. Jie apsupo tvartuką."

Po kurio laiko šeiminkė išgirdo šūvį ir suprato, kad nutrūko Juozo Paliūno gyvybė, nes jis kartodavo, kad gyvas nepasiduos. Apie 10-tą val. operacija buvo baigta. Juozo kūnas buvo įmestas į sunkvežimį, kartu įsodinta ir šeiminkė su dukra Irena ir nuvežtos į Dotnuvos saugumo būstinę.

O kur paties apygardos vado J.Paliūno palaikai?

Senas dotnuvietis Mykolas Burneika, nenorėdamas nusinešti į kapus, ką žino, parodė, kad netoli nuo buvusios sribų būstinės buvo žmogaus bunkeris pasislėpti nuo karo audrų. Į jį buvo įmesti keturi žuvę partizanai. Kas jie tokie, jis nežino. Vėliau atvežė ir įmetė dar vieną. Laikui bėgant, bunkeris užgriuvo ir liko tik duobė. 1951 m. liepos 7 d. Šošių miške žuvo Vaclovas Arbačiauskas, Vincas Sereika, Liudas Augulis, Boleslovas Klimas, jie buvo atvežti į sribynės daržinę, vėliau sumesti į bunkerį. Juos keturis sumetamus į bunkerį ir pastebėjo M.Burneika. 1952 m. spalio pradžioje, t.y. vėliau, kas sutampa su M.Burneikos parodymu, atvežė žuvusį J.Paliūną, taip pat įmetė į bunkerį.

Beveik po 40-ties metų, 1990 m. rugpjūčio 22 d. K.Tamašausko iniciatyva, atkasus užgriuvusį bunkerį, pirmiausia ant viršaus buvo rasti palaikai su kariškų drabužių likučiais. S.Krutkicnė, pas kurią žuvo J.Pa-

liūnas, mena, kad jis nešiojo karišką uniformą.

Šios aplinkybės leistų daryti išvadą, kad tai „Prisikėlimo“ apygardos vado palaikai. Tačiau iš saugumiečių nuotraukų matyti, kad žuvęs J.Paliūnas ne kariška uniforma. Tai ir pasėjo abejones, ar tai J.Paliūno palaikai. Po kariškio palaikais buvo rasti keturi kūnai. Vienam iš jų rankos surištos spygliuota viela. Visi rasti partizanų palaikai perlaidoti Dotnuvos miestelio kapinėse. Pastatytas paminklas. (Žr. 36psl. nuotr. nr. 8)

PASKUTINIO „VYČIO“ APYGARDOS VADO BR. KARBOČIAUS ŽŪTIS

1953 m. sausio 26 d., verždamasis iš apsuptos Dambrauskų sodybos Panevėžio rajone, Šilagalio kaime, žuvo paskutinis „Vyčio“ apygardos vadas, Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų srities štabo narys Bronius Karbočius-Bitė. Kartu su juo žuvo partizanas Viktoras Mažeika.

B.Karbočius-Bitė gimė 1922 m. sausio 14 d. Kėdainių apskrities, Dotnuvos valsčiaus, Kutiškių kaime. 1945 m. sribai suėmė tėvą Simoną Karbočių, po kurio laiko buvo suimtas ir B. Karbočius, bet jam iš Josvainių areštinės pavyko pabėgti.

Partizanų gretose B. Karbočius-Bitė kovojo nuo 1944 m. Pasitraukęs į Surviliškio apylinkes, suorganizavo partizanų būrį. Kaip apibūdina bendražygiai, Bitė visada buvo didelis optimistas, būryje palaikė griežtą tvarką ir ypač sėkmingai kovojo su skundikais, kurie prisidėjo prie žmonių trėmimo.

Jau 1946 m. B.Karbočiaus-Bitės būrys priklausė Danieliaus Vaitelio-Briedžio vadovaujamai „Vyčio“ apygardai, o po trejų metų jis vadovavo Briedžio rinktinės 4-ajam rajonui.

B.Karbočius kelis kartus buvo patekęs į pasalas, kai išsigelbėti atrodė beviltiška. 1945 m. sausio 25 d. laimingai iš apsuptos Sereikų sodybos Peiksvos kaime prasiveržti pavyko tik jam vienam, o Pranas Plančiūnas ir Alfonsas Petrauskas žuvo. Kitą sykį išvengti mirties jam pavyko 1951 m. liepos 2 d., kai prie Bakainių kaimo Sosių miške kautynėse žuvo Liudas Augus, Vincas Sereika-Jokeris, Valerijonas Rabačiauskas-Pavasarėlis ir Boleslovas Klimas. Per šiuos tragiškus įvykius Bitė nebuvo sužeistas, tačiau liko vienas, nes žuvo paskutiniai jo būrio partizanai. Jis pasitraukė iš Kėdainių apskrities į Panevėžio miškus. Partizano

Alekso Vaitelio žodžiais tariant, „čia partizanai žiemą vasarą gyveno krūmuose, ant žemės, o Karbočius buvo bunkerių specialistas". Viena-
me iš jų Kutronyse pas Aleksiūnų nuo 1951 m. rugsėjo iki 1952 m.
pavasario gyveno kaitų su A. Vaiteliu, mokė jį spausdinti rašomąją maši-
nėle, šifruoti tekstus. Keisdamas dislokacijos vietas, keitė ir slapyvar-
džius. Kėdainių apskrityje partizanaudamas vadinosi Bite, Skrajūnu, Nep-
tūnu, o kai 1951 m. rugsėjo mėn. buvo paskirtas Vyčio apygardos vadu,
dokumentus pasirašinėjo Algimanto slapyvardžiu. 1952 m. buvo paskir-
tas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos nariu.

1998 m. B. Karbočiui-Bitei buvo pripažintas Kario savanorio statu-
sas, 1999 m. sausio mėn. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu su-
teiktas pulkininko laipsnis. Už didvyrišką kovą dėl Lietuvos laisvės 1999
m. gegužę apdovanotas Vyčio Kryžiaus 3-jo laipsnio ordinu (po mir-
ties).

DEVYNERI METAI MIŠKE

Nereikia mums tautos didvyrių ieškoti kažkur toli. Jie čia pat, šalia
mūsų. Vienas iš jų - kuklus, nematomas - yra Vladas Dargužis iš Ančiš-
kių kaimo. Gimęs dvaro darbininko šeimoje, Vladas dirbo pas ūkinin-
kus, statybose, vadino save proletaru. Vedė, turėjo du vaikus, išlaikė
savo motiną ir jauniausią brolį.

1944 m. rudenėjant jis su ginklu rankoje išėjo į mišką ir su šautuvu
nesiskyrė beveik devynerius metus, kol 1953 m. birželio 19 d., išdavus
kovos draugui, jis paimamas gyvas.

1944 m. Pagirių apylinkėse buvo gausūs kovotojų būriai, o 1953 m.
liko tik du.

- Pradžioje mūsų būrys miško slėptuvėje turėjo visą sandėlį ginklų,-
pasakoja Vladas. - Jei ir prarasi ginklą, gausi kitą. Tačiau įvykus išda-
vystei, sandėlio su ginklais neliko. Išdavė Petras Cinikas, stomatologas
iš Ukmergės, kurį pažinojo „Vyčio¹¹ apygardos vadas D. Vaitelis ir juo
pasitikėjo. Tačiau P.Činikas, gavęs ginklą, tapo nedrausmingas, ėmė
skriausti gyventojus, plėšikauti. Tai sužinojęs D. Vaitelis nusprendė jį nu-
bausti. Šis pajuto, kad jam geruoju nesibaigs, paliko šautuvą, pasilikęs
tik pistoletą, pabėgo, nuėjo pas sribus ir išdavė. Būrys ėmėsi atsargumo
priemonių. Enkavedistai rado tuščius bunkerius, bet ginklų sandėlio per-
22

kelti į kitą vietą jau nebespėjome. Nukentėjo keletas ryšininkų, kuriuos P.Činikas pažinojo.

Po to dar sekė kelios P.Činiko išdavystės. Pauslojo miške partizanų būrį išdavė tarybinio ūkio darbininkai. Po šios išdavystės būrys buvo apsuptas ir nelygioje kovoje žuvo P.Kirdonis, J.Marijošius, J.Morozas, J.Šemežys buvo sužeistas. Vladui pavyko iš apsupties išsiveržti. Pas pažįstamus išbuvęs 3 dienas, kol rusai pasitraukė, jis vėl patraukė į mišką.

Sunku šiandien Vladui prisiminti visus susitikimus su priešu per dešimties metus. Tik žino, kad reta diena buvo be pavojų. Paprastai viename miške saugumo sumetimais ilgai neužsibūdavo. Kartais jau po dvejų savaitių turėdavo ieškoti kito prieglobsčio. Pradžioje juos lydėjo sėkmė. Vėliau prasidėjo kovos draugų netektys. Kartą, susikovus žiemos metu, buvo sužeistas ir į nelaisvę paimtas jaunesnis Vlado brolis Petras, su kuriuo kartu išėjo į mišką. Tą naktį išsiskyrę, susitiko daugiau kaip po dešimties metų Mordovijos lageriuose.

Nuolatinės grėsmės apsuptyje atėjo devintoji vasara. Iš viso būrio liko tik dviese - jis ir Marijonas Smetona (Antano Smetonos giminaitis) iš Užulėnių kaimo. Pradžioje Marijonas buvo ryšininkas, o vėliau atėjo į mišką. Kaimyniniame būryje irgi liko tik du partizanai - Albinas Burbulis ir Henrikas Ivanauskas. Jie laikas nuo laiko susitikdavo. Žuvus Mykolui Šemežiui, A.Burbulis, kaip labiau raštingas, buvo laikomas „Vyčio“ apygardos vadu. 1953-ųjų vasarą Vladas gauna A.Burbulio laišką, kviečiantį pasimatyti svarbiu reikalu. Ilgai svarstę Vladas su Marijonu šį pasiūlymą, nutarė eiti į susitikimą. 1953 m. birželio 19 d. naktį jie abu ir Vlado žmona, kuri tuo metu irgi slapstėsi, atėjo pas ryšininką Railą, kaip ir buvo sutarta. Ten jau buvo A. Burbulis su keturiais vyrais. Vlado širdis jautė kažką negera. Nuojauta greit pasitvirtino, bet jau buvo per vėlu. Burbulis Vlado žmonai liepė likti pas Railą, o vyrus pakvietė į mišką. Vos pradėjus eiti, jų išsidėstymas Vlado ir Smetonos atžvilgiu dar kartą patvirtino nuojautą. Paėjus kokių 20 metrų, pasigirdo automato serija, Vladą griebė už rankų, kirto į kojas, partrenkė ant žemės, surišo rankas. Juos apsupo kareiviai su šunimis. Priėjęs karininkas raportavo, kad M.Smetona nušautas, o V.Dargužis paimtas gyvas. A.Burbulis sukiojosi aplinkui kaip tos nakties herojus.

- Ką tu, Albinai, padarei, - neiškentęs metė Vladas priekaištą. Jam tiesiog netilpo galvoje mintis, kad po tiek bendrų žygių, kartu pergyven-

tų pavojų, jo kovos draugas priešų pusėje.

- Taip reikia, - drėbtelėjo atsakydamas ir nususuko, net nepažiūrėjęs į surištą virvėmis, apdraskytu veidu Vladą. Atvažiavo sunkvežimis, įmetė M.Smetonos kūną, įsodino V.Dargužį ir patraukė Vilniaus link. Ukmergėje sustojo poilsio, paupyje užkasė M.Smetoną, kelis kartus tą vietą pervažiavo mašina, kad neliktų pėdsakų. Vladas įsidėmėjo tą vietą. Grįžęs iš lagerio po 15 metų, Vladas ieškojo savo paskutiniojo kovos draugo kapavietės, bet toje vietoje rado pastatytą gamyklą.

Vladą ilgai tardė Vilniuje, stengėsi užverbuoti, į jo kamerą įleido A.Burbulį. Jis nieko neišdavė. Teisė kartu su Henriku Ivanausku, Raila, Albinu Burbuliu, kuriam nepavyko išsisukti ir tapus išdaviku. Railą nuteisė 10-čiai metų, H.Ivanauską ir A.Burbulį - sušaudyti, o Vladą - 25-iems metams.

Penkiolika metų atkalėjęs, Vladas sugrįžo. Paprastas kaimo bernas, neturėjęs nė pėdos savos žemės, bet tikras savo krašto, savos tautos patriotas, atidavęs 24 vargo ir pavojų metus už Tėvynės laisvę.

JUOZAPAS ŠIBAILA -DIEDUKAS

Juozapas Šibaila gimė 1905 m. kovo mėn. 18 d. Varėnos r. Vadėnų k. pasiturinčio ūkininko šeimoje. Baigęs Alytaus mokytojų seminariją, mokytojavu Alytaus ir Ukmergės apskrityse. Žmona irgi mokytoja. Šeima augino tris sūnus.

Juozapas buvo aktyvus jaunlietuvis, Skautų ir Šaulių sąjungos narys. O.Šibailienė ir trys jos sūnūs buvo ištremti į Sibirą. Tremtyje išbuvo 15 metų. Juozapas tuo metu žvejojo, todėl išvengė tremties ir iš karto pasitraukė į pogrindį. J.Šibaila buvo 1941 m. sukilimo Balninkuose organizatorius. 1944 m. jis organizavo Balninkų, Kavarsko ir Kurklių partizanų judėjimą. Iš šiose apylinkėse veikusių partizanų būrių sudarė Balninkiečių Laisvės rinktinę, kurią sudarė 7 daliniai su 500 veikiančių partizanų ir apie 200 rezervininkų. Jis ir vadovavo šiai rinktinei.

J.Šibaila-Diedukas buvo drąsus, sumanus, energingas ir teisingas vadas, geras organizatorius bei oratorius. Jis rėmė partizaninio judėjimo centralizaciją. 1945 m. gruodžio mėn. Balninkiečių Laisvės rinktinė perorganizuota į Didžiosios Kovos apygardos B rinktinę ir sudarė jos pagrindą. Jos štabo viršininku paskirtas J.Šibaila. 1948 m. rugpjūčio 14 d.

B rinktinei suteiktas DKA statusas ir užmegsti ryšiai su srities vadovybe, o DKA štabo viršininku paskirtas J.Šibaila. 1948 m. rugpjūčio 4 d. Rytų Lietuvos srities vadų susirinkimas delegavo J.Šibailą-Dieduką į šalies partizanų Vyriausiąją vadovybę ir jis Dieduko slapyvardį pakeitė į Merainio. 1948 m. lapkričio 12 d. DKA štabo viršininkas J.Šibaila-Diedukas, Merainis paskirtas į Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities, o vėliau - į Vyriausiosios vadovybės štabą. 1949 m. vasario 2 d. naktį Radviliškio r. Miknaičių k. Stanislovo Mikniaus sodyboje po klėtimi ir viraline įrengtame „Prisikėlimo“ apygardos štabo bunkeryje prasidėjo visos Lietuvos sričių partizanų įgaliotinių suvažiavimas trukęs 20 dienų. Jame dalyvavo ir J.Šibaila. Suvažiavime partizaninis judėjimas buvo perorganizuotas į Lietuvos Laisvės kovos sąjūdį (LLKS). Jo prezidiumo pirmininku išrinktas J.Žemaitis-Vytautas, o vienu iš pavaduotojų - J.Šibaila-Merainis. Suvažiavimas paskelbė deklaraciją, kurią pasirašė 8 delegatai - partizanų sąjūdžio vadai, taip jų ir J.Šibaila-Merainis. Ši deklaracija - tai valstybės tęstinumą patvirtinantis dokumentas, konstatuojantis, kad LLKS taryba okupuotoje Lietuvoje yra aukščiausias teisėtas politinis organas, reiškiantis tautos valią, ištikimybę demokratijos ir krikščioniškosios moralės principams ir vadovauja politinei karinei tautos išsilaisvinimo kovai. J.Šibaila-Merainis buvo LLKS tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojas, pagrindžio ideologas bei organizatorius, vadovavo visos Lietuvos partizanų štabų antisovietinei spaudai. Jo pasirašytu nutarimu 1950 m. vasario 16 d. įsteigtos dvi pagrindžio leidyklos „Romuva“ ir „Tarka“. J.Šibaila-Merainis apdovanotas visų trijų laipsnių Laisvės kovų kryžiais, jam suteiktas pulkininko laipsnis.

J.Šibaila buvo smulkaus kūno sudėjimo, silpnos sveikatos, tačiau savo dvasia - tikras milžinas. Tai buvo šalto proto, įžvalgus politikas.

1951 m. plk. J.Šibaila-Merainis paliko Žemaitiją ir, atestuodamas partizanų rinktines, raitas ir pėsčias traukė iš vienos būstinės į kitą Rytų Lietuvos link. 1952 m. birželio 7-9d. surengtame Rytų Lietuvos srities partizanų vadų sąskrydyje, kuriam vadovavo J.Šibaila-Merainis, nutarta iš Didžiosios Kovos ir Vytauto apygardų likučių sudaryti 3-ąją apygardą. Šiame sąskrydyje, Vytauto apygardos pavedimu, J.Šibaila-Merainis perėmė iš J.Kimšto-Žalgirio (vėliau užverbuoto sovietų agentu) LLKS tarybos prezidiumo 3-sios sekcijos vadovo pareigas.

1953 m. vasario 11 d. apsupus bunkerį Dovydų miške (Kėdainių r. Truskavos šen.), mūšio lauke žuvo plk. J.Šibaila-Merainis-Diedukas ir

lt. P.Žilys-Klcvas.

1997 m. J.Šibailai suteiktas kario savanorio statusas ir dimisijos pulkininko leitenanto laipsnis, o 1998 m. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jis apdovanotas 1 -ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi (po mirties).

2001 m. liepos 14 d. jo žūties vietoje Dovydų miške, apie 3-4 km nuo Truskavos, Kavarsko kryptimi pastatytas juodo granito paminklas (Žr. 46 psl. nuotr. nr. 28)

TRAGIŠKA ISTORIJA IŠSAUGOTA

1948 m. žiemą netoli Šėtos žuvo broliai Aleksas ir Jonas Karaliai, Lionginas Ivanauskas ir Petras Rozenbergas - visi jauni vyrai. Aleksas buvo numestas Pagiriuose ant grindinio, o Jonas Karalius, Lionginas Ivanauskas ir Petras Rozenbergas gulėjo Šėtos miestelio aikštėje. Čia juos spardė rusų kareiviai ir Šėtos sribai, tyčiodamiesi: „Vot tibie Litva“. Savieji nedrįso nušluostyti sniego ir kraujo nuo žuvusiųjų skruostų. Šėtos gyventoja Vaclova Polonskienė slapčia įsidėmėjo, kur vienoje duobėje buvo užkasti nužudytų ir išniekintų partizanų kūnai. Dar ne vieną kartą prie upelio Šėtos miestelio pakraštyje vadinamoje „kemsynėje“ buvo rausiamos duobės, į kurias sumesdavo žuvusius kovotojus. O.Polonskienė prisimena, kad kartą girdėjo, kaip vaitojo girtų sribų į „kemsynę“ vežami sužeisti partizanai. Kadangi šūvių nesigirdėjo, tikėtina, kad jie buvo užkasti dar gyvi.

Tik O.Polonskienės budrumo dėka, papūtus laisvės vėjams, 1989 m. rudenį buvo atkasti nužudytų partizanų kūnai ir iškilmingai perlaidoti Šėtos miestelio kapinėse, o 1990-jų vasarą pastatytas paminklas su 13-kos perlaidotųjų pavardėmis. Atkasant palaikus, buvo rasti vaiko kaulai. Šėtiškė politkalinė Aldona Pakštytė papasakojo, kad tremiant vieną šeimą, pabėgo vaikas. Tačiau sribai jį surado, nušovė ir užkasė nuokalnėje prie partizanų. Negalima teigti, kad visi palaikai iš „kemsynės“ buvo perkelti į kapines, kadangi niekas negali patvirtinti, kiek žuvusiųjų ten buvo užkasta. (Žr. 45 psl. nuotr. nr. 26)

Iš Šėtos kilusios, dabar gyvenančios Panevėžyje partizanų ryšininkės, Laisvės kovų dalyvės, politkalinės Onos Keliauskaitės-Jarešiūnienės iniciatyva ir lėšomis 1989 m. vasarą šioje vietoje buvo pastatytas kryžius. Tą pačią vasarą ji iš Panevėžio atvežė ir pasodino 3 ąžuoliu-

kus. Po to visa teritorija buvo apsodinta ąžuolais. Kryžiaus ir visos teritorijos priežiūra, padedama vietos gyventojų, rūpinosi O.Jarešiūnienė: ne kartą buvo atsodinami neprisigiję ąžuolai, šienaujama žolė, prie kryžiaus sodinamos gėlės. (*Žr. 45psl. nuotr. nr. 25*)

PARTIZANŲ PALAIKŲ PERLAIDOJIMAS GUDŽIŪNUOSE

„1989 m. iš Sibiro parvežus tremtinių palaikus ir palaidojus tėviškėje, kilo mintis perlaidoti savo krašto partizanus" - taip rašo savo knygoje „Iš Gudžiūnų krašto istorijos" mokytoja Teklė Ritikaitė-Balsevičienė, gimusi ir užaugusi Gudžiūnuose. Ji save įvardija kaip vieną iš daugelio, kuriems rūpi gimtasis kraštas, jo istorija. Ši moteris, didžiulė entuziastė ir patriotė lankėsi žuvusių partizanų ir jų artimųjų namuose, užrašė atsiminimus apie kovas, gyvenimo epizodus, žūtį. Jai pavyko surinkti daug vertingos medžiagos. Tada ji su grupe bendraminčių kreipėsi į Kultūros paveldo inspekciją ir, gavusi leidimą, ėmė ruošti palaikų perlaidojimui. Kur žuvusieji užkasti, tiksliai nurodė Gudžiūnų gyventojas Juozas Daugvila. Dalį palaikų iškasė, kitų nepavyko surasti. Atkasant rezistentų palaikus, talkino daug gudžiūniečių: K.Damašas, B.Šlinkšė, A. ir V.Ritikiai ir kiti. Dalyvavo rajono Kultūros paveldo inspekcijos inspektorius, archeologai, medicinos ekspertai, paminkloaugininkė. Jie viską aprašė, nufotografavo, filmavo Kėdainių krašto televizija. Ekshumacijos metu rasta kulnų, sagų, vielos rankom surišti, kitų daiktų. Visa tai perduota Kėdainių krašto muziejui.

1991 m. rugsėjo 15 d., dalyvaujant žuvusiųjų giminėms ir artimiesiems, šio krašto gyventojams, įvyko šešių partizanų perlaidojimo iškilmės. Būvęs tremtinys ir politinis kalinys, partizanų ryšininkas, žuvusio partizano brolis Juozas Meškuotis savo lėšomis ir pagal savo projektą iškalė ir ant kapo pastatė paminklą. Akmenyje iškaltos žuvusių Gudžiūnų partizanų pavardės. Gudžiūnų kapinėse iš Dotnuvėlės pakrantės perlaidoti Juozo Račio, Povilo Paliūno, Antano Štaro, Broniaus Burnio, Leono Gilio ir nežinomo partizano palaikai. Jonas Knikšta, Antanas Banevičius, Pranas Prūsaitis, Augustinas Bagdonas, Vytautas Meškuotis yra žuvę kitur arba jų žuvimo vieta nežinoma, todėl čia įrašytos tik pavardės. Pagal Kėdainių architektų-landšaftininkų projektą buvo sutvarkyta

perlaidojimo teritorija, pasodinta gėlių, krūmų, grindinio plytelėmis išgrįsti takeliai. (Žr. 37psl. nuotr. nr. 9)

Perlaidojus partizanų palaikus, jų užkasimo vietoje liko stūksoti didžiulis akmuo. Mat jis sovietmečiu buvo atvežtas čia, norėta jame įamžinti sovietinės Lietuvos 25-metį. Kilo mintis šį akmenį paversti paminklu. Gavus lėšų iš tuometinio rajono mero V.Kisieliaus, prie akmens buvo pritvirtinta granito lenta su užrašu: „1946-1948 m. čia, upelio pakrantėje, buvo užkasami Lietuvos partizanai“. Sutvarkyta aplinka, pasodinta tujų, kadagių, trys ažuolai. Akmenį pašventino brolis Pranciškus iš Dotnuvos. (Žr. 37psl. nuotr. nr. 10)

J.MEŠKUOTIS

Žole užžėlę tūkstančių partizanų nežinomi kapai. Reikšmingi įvykiai praėjo, nutolo. Bet mums nevalia šito pamiršti. Tai Tėvynės istorija. Reikia tik džiaugtis, kad dar ne visi, galintys liudyti, gerai prisimenantys tuos laikus, išėjo į amžinybę, kad didvyrių kovotojų vardai įamžinti akmenyje liks amžiams.

Vienas iš tokių žmonių - pagal savo projektus, savomis rankomis iškalęs ir savo lėšomis pastatęs šešis paminklus partizanams atminti - Juozas Meškuotis.

J.Meškuotis gimė 1926 m. Gudžiūnuose, Lietuvos savanorio amatninko šeimoje. Jau nuo pat vaikystės pasižymėjo fenomenalia atmintimi, polinkiu į meną, meistrystę. Būdamas šešerių, jau mokėjo groti armonika, paauglystėje iš molio pasigamino 3000 plytų ir kieme pastatė pilį.

Mokėsi Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje, tuo pat metu baigė vakarinę muzikos mokyklą. Baigė Kėdainių amatų mokyklą, pedagoginius kursus prie Vytauto Didžiojo universiteto Kaune, lygiagrečiai Statybos technikumą.

Pradėjo pedagoginį darbą Kėdainių amatų mokykloje, dėstė braižybą ir matematiką.

Nuo 1945 m., dar mokydamasis Kaune, užmezgė ryšius su partizanais ir teikė jiems visokeriopą pagalbą: savo giminaičio padedamas, ap rūpindavo popieriumi, rotaciniu tušu. Jau dirbdamas Kėdainiuose, buvo supažindintas su partizanų grupės vadu J.Paliūnu-Rytu ir per S.Damašą palaikydavo su juo ryšį. Kadangi grojo armonika ir akordeonu, fotogra-

favo, todėl nesunkiai bendravo su bolševikiniu aktyvu, rinko informaciją ir ją perduodavo partizanams. Viena iš Juozo užduočių buvo ryšys su rytinėje Kėdainių apskrities dalyje veikusio būrio vadu B.Karbočiumi-Bite.

Apie 1946 m. Gudžiūnuose susikūrė pagrindinė organizacija. Jai vadovavo Antanas Banevičius, o dokumentus dažniausiai tvarkydavo Juozas. Be jų organizacijai priklausė A.Ritikis, V.Meškuotis, A.Kamantauskas, J.Sinickas, M.Gilytė. Organizacijos paskirtis - remti partizanus materialiai, teikti informaciją, platinti jų spaudą, atsišaukimus.

1948 m. J.Meškuotis suimamas ir ištremiamas į Magadano lagerį. Aštuoneri metai patyčių, bado, sunkaus darbo kobalto kasyklose. Išgyveno, ištvėrė. Po to trylika metų Sibiro tremties, kur susitiko ir su anksčiau ištremta savo šeima. Ten neakivaizdiniu būdu baigė Statybos institutą, dirbo statybose, kitus darbus, surentė savo šeimai namą.

1969 m. grįžo į Lietuvą. Gyvena Krakėse, paties pastatytame dviaukščiame name, su pavyzdingai tvarkoma aplinka, papuošta akmens skulptūromis, baseinu. Ir viskas padalyta savomis rankomis. Dar lageryje pagamintas akordeonas saugomas Kėdainių krašto muziejuje.

Akmenį Juozas pradėjo tašyti grįžęs iš Sibiro. Yra iškalęs 36 antkapinius paminklus. Vienas iš jų Krakių bažnyčios šventoriuje - Mikalojui Daukšai - Krakių mokyklos įkūrėjui.

O kur dar didžiulis medelynas, kuriame Juozas daugina, skiepija, augina kriaušes, obelis, abrikosus, persikus, vynuoges...

Džiaugiamės ir didžiuojamės savo gretose turėdami tokį žmogų, gabų, talentingą Lietuvos patriotą.

(J. Meškuočio sukurti paminklai 1-3,7,9 nuotr.)

PASKUTINIS PARTIZANAS

Pranas Prūsaitis-Lapė gimė 1928 m. Radviliškio raj. Grinkiškio miestelyje. Nors šeima buvo neturtinga, bet svetimo gero ir lengvos duonos nenorėjo. Mėgo tiesą ir sąžiningą darbą. Pranas tarnavo pas svetimus, kai atėjo laikas eiti į kariuomenę. Bet jis nepanoro paklusti okupantams ir 1948 m. pavasarį ėmė slapstytis. Mirus tėvui, sribai apsupo velionio namą, tikėdamiesi, kad į tėvo laidotuves ateis visi vaikai: mat ir Prano brolis, ir seserys slapstėsi. Pranas atsisveikinti su tėvu atėjo anksti rytą,

kai sribus girdė ir maitino kaimynai. Pranas keliais apėjo tėvo karstą ir verkdamas prisiekė atkeršyti priešui, kad neleidžia atsisveikinti ir palaidoti tėvo.

Iš pradžių įstojo į J. Paliūno vadovaujamą „Prisikėlimo“ būrį, po mėnesio buvo perkeltas į „Jaunučio“ būrį, kuriame išbuvo iki 1952 m. Jam buvo suteiktas jaunesnio grandinio laipsnis. Paskutiniu metu buvo „Prisikėlimo“ apygardos aprūpinimo viršininku ir teismo nariu. Kai „Jaunučio“ būrys buvo likviduotas, P.Prūsaitis slapstėsi vienas. 1962 m. rugsėjo 25 d. buvo suimtas. Suėmimo metu pas jį buvo rastas karabinas ir revolveris „Nagan“. LSSR Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų teisminė kolegija Prūsaitį pripažino kaltu „išdavus Tėvynę“ ir nuteisė mirties bausme sušaudant. 1963 m. liepos 13 d. paskutinis partizanas P.Prūsaitis buvo sušaudytas. Šis žmogus atliko neįkainojamą žygį ateičiai - išsaugojo 3 bidonus su apygardos štabo dokumentais, nuolat keisdamas jų slaptavietę, metai iš metų užkasdamas vis kitoje vietoje.

VIETOJ EPILOGO

Lietuvos partizano paskutinis žodis

Mano tėviškę užplūdo ordos iš Rytų. Ir pradėjo Lietuva kraujuoti: degė sodybos, aidėjo šūviai pagiriais, vaitojo žmonės vagonuose, dejavo žemė ir dangus. Ar aš galėjau sėdėti rankas sudėjęs? Ar aš galėjau?

Surakino mane, supančiojo, bet sutraukiau pančius ir nuėjau į girią pas kovotojus. Ar galėjau neiti?

Užrišo man akis, kad nieko nematyčiau, užkimšo man ausis, kad nieko negirdėčiau. Bet išgirdau pagalbos šauksmą. Ar galėjau negirdėti?

Norėjo užkimšti man burną, kad neištarčiau žodžio Laisvė. Bet visu balsu šaukiau: Laisvė Lietuvai!

Daužė mano tėvui galvą. Klausinėjo, kur sūnus. Ar aš galėjau negirdėti jo vaitojimo? Ar aš galėjau?

Sukinėjo mano motinai rankas, kur vyriausiasis sūnus, klausinėjo. Motin, motinėle, išgirdau tavo raudą. Ar aš galėjau neišgirsti?

Nurovė mano sesei kasas ir išniekino. Sese, sesut, išgirdau tavo ai-maną!

Paguldė mano brolio lavoną turgaus aikštėje: apnuogino, išniekino, subjaurojo. Ar aš galėjau šito nežinoti?

Užkasė mano bendražygių kūnus grioviuose, raistuose, šuliniuose. Paslėpė, kad niekas niekados jų nerastų, kad kankinių šmėklos nepersekiotų žudikų.

Suvarė visą mano gimtąjį kaimą į gyvulinius vagonus - dusino, badu marino, vežė į Sibiro žemę, tarė: nebus Lietuvos! Ar galėjau šito nežinoti? Ar galėjau nekeršyti?

Viešpatie, Tu esi pasakęs: dovanok priešui! Aš paniekinau Tavo švenčiausią priesaką. Atleisk man, Visagali!.. Mano geriausias draugas neišlaikė kankinimų ir išdavė mane. Dabar mane kankins. Nebijau kančių! Tyčiosis iš manęs, niekins mane. Nebijau paniekos! Karo tribunolas nu-teis mane sušaudyti. Nebijau šūvių! Tik, Dieve mano, vieno bijau: kad mano tauta neprarastų atminties. Kad niekas niekados neminės mano vardo, kad nueisiu į užmarštį, į juodą nežinią... Todėl vis meldžiausi: Dieve, neatimk iš mūsų tautos atminties! Todėl ir tikėjau šventu stebuklu ir šaukiau Karo tribunolui: Lietuva atsibus, surankios mūsų kaulus iš griovių, iš raistų ir karstuose pastatys prie švento altoriaus!

Uždegs žvakes.

Sukalbės amžinąjį atilsį.

Ir gražiausioje Lietuvos aikštėje pastatys paminklą partizanui ir partizano motinai. O dabar, - sakau okupantų Karo tribunolui:

SUŠAUDYKIT MANE!

NAUDOTA LITERATŪRA

- A.Paulavičius „Kraujo upeliai tekėjo". 1990 m.
R. Kaunietis „Aukštaitijos partizanų prisiminimai" IV dalis; 2004
K.Strazdas „Ukmergės krašto laisvės kovų keliais".2006 m.
N.Gaškaitė-Žemaitienė „Žuvusiųjų prezidentas". 1998 m.
K.Kasparas „Lietuvos karas". 1999 m.
T.Balsevičienė „Iš Gudžiūnų krašto istorijos".2001 m.
I.Meškauskas „Kraupūs žodžiai" II d. 1996m.
A.Rupainis „Partizanų karo kronika".
„Kėdainių krašto kultūros paveldas". 1999 m.
D.Kvedaras „Laisvės kovų archyvas". 2000 m.

NAUDOTOS SANTRUMPOS

- Apskritis - apsk.
Rajonas - r.
Valsčius - vis.
Apylinkė - apyl.
Kaimas - k.
Slapyvardis - slap.
Agento slapyvardis - a. slap.
Majoras - mjr.
Kapitonas - kpt.
Leitenantas - ltn.
Straipsnis - str.
Skyrius - sk.
Partizanas - prt.

1. Paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę Krakėse, Dariaus ir Girėno gatvėje. Paminklo autorius ir statytojas Juozas Meškuotis. Šoninėse stačiakampio formos plokštėse 54 žuvusiųjų pavardės.

2. Paminklas represijų aukoms Krakių miestelio senosiose kapinėse. Atidengtas 1989-07-02. Autorius ir statytojas krakiškis tremtinys J.Meškuotis.

3. Paminklas Lietuvos partizanams Zambiškių miške Krakių seniūnijoje, pastatytas 2000 m. Čia žuvo 21 partizanas, jų tarpe lt. V.Pabarčius. Autorius ir statytojas J. Meškuotis.

4. Kryžius partizanų žuvimo vietoje Gupelčių kaime, Krakių seniūnijoje. Čia 1950-12-28 žuvo Mykolas Valaitis, Vincas Štuikys ir Alfonsas Mankauskas. Paminklo projekto autorė B. Kundrotienė.

5. **Paminklas partizanams, žuvusiems 1940-1960m.**, Krakių seniūnijoje, Pušynės miške. Pastatytas 1989 m. Autorius - Žibulių kaimo gyventojas Jonas Razmantas.

6. **Paminklas 7 žuvusiems partizanams**, Lenčių miške Krakių seniūnijoje. Paminklą pastatė žuvusio partizano K. Noreikos sūnus.

7. Paminklas Lietuvos „Prisikėlimo“ apygardos partizanų vadui J.Paliūnui pastatytas 1998 m. jo žuvimo vietoje Padotnuvio kaime Dotnuvos seniūnijoje. Autorius ir statytojas J.Meškuotis.

8. Paminklas Dotnuvos miestelio kapinėse. 1990 m. buvusios sriubų būstinės užgriuvusiame rūsyje buvo surasti 5 partizanų palaikai, kurie perlaidoti kapinėse ir 1991-11-17 atidengtas jiems skirtas paminklas iš kovų laukuose surinktų akmenų. Autorius architektas V.Kundrotas.

9. Paminklinis akmuo rezistentams Gudžiūnuose, naujose miestelio kapinėse. Pastatytas 1991 m. Autorius ir statytojas J. Meškuotis.

10. Paminklas partizanams Gudžiūnų miestelyje pastatytas mokytojos Teklės Balsevičienės iniciatyva 1991 m. Šioje vietoje buvo sribų išniekinami žuvusių kovotojų kūnai.

11. Tremtinių kryžius Kėdainiuose, Kauno g. kapinėse. Atidengtas 1989-06-14. Lėšas kryžiui aukojo viso rajono žmonės. Autorius - tautodailininkas Vytautas Ulevičius.

12. Vytauto Koncevičiaus kapas su antkapiniu paminklu Kėdainiuose, Kauno g. kapinėse. V. Koncevičius buvo sužeistas 1991-01-13 prie televizijos bokšto, 1991-02-18 mirė nuo žaizdų. Koplytstulpis išdrožtas tautodailininko V. Ulevičiaus.

13. Alvydo Kanapinsko kapas su antkapiniu paminklu Kėdainiuose, Kauno g. kapinėse. Laisvės gynėjo, žuvusio 1991-01-13, kapą puošia tautodailininko V. Ulevičiaus koplytstulpis.

14. Nežinomo partizano kapas Dotnuvos g. kapinėse Kėdainiuose. Kryžius pastatytas R. Rimošaičio, J. Arda-
vičiaus, J. Banio ir V. Smagurausko iniciatyva 1989-06-14.

15. Paminklas Lietuvos savanoriams Kėdainiuose Dotnuvos g. kapinėse. Autorius skulptorius Jonas Remeika.

16. Paminklinis akmuo rezistentams Kėdainiuose, Skongalio g. gale, šalia Nevėžio užtvankos. Šioje vietoje buvo užkasami nukankintų partizanų kūnai. 1989 m. buvo ekshumuoti palaikai ir pastatytas paminklinis akmuo. 1996 m. tremtinio J.Ardavičiaus rūpesčiu akmens viršūnėje pritvirtintas geležinis kryžius.

17. Paminklas partizanams Peiksvos kaime Tiskūnų seniūnijoje pastatytas 1989 m. J.Ardavičiaus iniciatyva. Šioje vietoje 1946-12-24 žuvo partizanai: A.Petrauskas, P.Plančiūnas ir jų ryšininkai B. Sereika ir V. Sereika.

18. Koplytstulpis tremtiniams Josvainių miestelio kapinėse pastatytas josvainiečių tremtinių ir parapijos klebono L.Kalinausko iniciatyva.

19. Paminklinis akmuo partizanams Josvainiuose Ariogalos g. netoli bažnyčios. Šioje vietoje enkavedistai guldė žuvusiųjų laisvės kovotojų kūnus. Paminklo sumanytojas ir rėmėjas iš Josvainių kilęs buvęs partizanų ryšininkas kuršėniškis V. Kavaliauskas. Autorius kuršėniškis skulptorius S. Areliūnas.

20. Paminklas Josvainių žemės partizanams Josvainiuose. Plokštėje 40-ties žuvusiųjų 1945-1948 m. pavardės. Autorius Juozas Gaižiūnas.

21. Paminklas partizanams Surviliškio kapinėse. Čia palaidoti 15-os Surviliškio apylinkės partizanų palaikai. Paminklas pastatytas 1992 m. už artimųjų surinktas lėšas.

22. Labūnavos dvaro apžvalgos bokštas, kuriame 1946 m. šv. Kalėdų rytą po didžiulių kautynių žuvo 11 žmonių: partizanai, jų ryšininkai ir bokšte gyvenusių šeimų nariai.

23. Paminklas partizanams Pernaravos miestelio naujosiose kapinėse pastatytas 1992 m. Ant akmenų kauburio pritvirtintos trys šlifuoti akmenų plokštės, kurių kiekvienoje surašyta po 14 žuvusiųjų partizanų pavardžių. Paminklo autorius kėdainietis Pranas Zlabeckas.

24. Paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę Slikų ir Akmenų kaimų žmonėms pastatytas 1998 m. prie kelio į Slikų k. (Pelėdnagių seniūnija). Autorius architektas V. Kundrotas.

25. Kryžius nukankintų partizanų užkasimo vietoje Šėtos miestelio pakraštyje pastatytas 1989 m. vasarą partizanų ryšininkės O. Jarešiūnienės iniciatyva ir lėšomis. Autorius V. Pliuškys.

26. Paminklas partizanams, 1989-11-18 perlaidotiems Šėtos miestelio kapinėse, pastatytas 1990 m. Paminklinėje plokštėje 13-os perlaidotų partizanų pavardės. Autorius kėdainietis P. Žlabeckas.

27. Paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę Pagiriuose, Šėtos seniūnijoje, pastatytas pagiriečių aukomis ir atidengtas 1990-07-08. Jo autoriai - meistras Pranas Binkauskas ir statybos vadovas Petras Raila. Kėdainiškis akmen-tašys P. Žlabeckas akme-pyje iškalė simbolius ir tek-stus.

28. Paminklas žuvusiems partizanams Didžiosios Kovos apygardos štabo viršininkui, LLK Sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojui pl. Juozui Šibailai-Merainiui ir LLK Sąjūdžio tarybos prezidiumo nariui Povilui Žiliui-Klevui. Paminklas pastatytas ant bunkerio krašto 2004 m. Dovydu miške, Truskavos seniūnijoje.

TURINYS

Pratarmė.....	3
Kėdainių krašto partizanų veikla.....	6
Mūšis Pušynės miške.....	10
Kautynės Valatkaičių pelkėje.....	11
Genocidas Peiksoje.....	13
Kruvinos Kalėdos Labūnavoje.....	14
Priesaiką daviau Lietuvai.....	16
Pasižadų šventai saugoti.....	18
Paskutinis apygardos vadas.....	19
Paskutinio „Vyčio“ apygardos vado Br. Karbočiaus žūtis.....	21
Devyneri metai miške.....	22
Juozas Šibaila-Diedukas.....	24
Tragiška istorija išsaugota.....	26
Partizanų palaikų perlaidojimas Gudžiūnuose.....	27
J.Meškuotis.....	28
Paskutinis partizanas.....	29
Vietoj epilogo.....	30
Naudota literatūra.....	32
Santrumpos.....	32

Amžiniai gyvi

Am99 Amžiniai gyvi: [dokumentai ir prisiminimai] [Irena Stanislauskienė]. Kėdainiai: Spaudvita, 2007 - 48 p.

ISBN 978-9955-637-32-5

„AMŽINAI GYVI" - tai po trupinėlių iš įvairių šaltinių surinkta medžiaga apie Kėdainių krašto partizanų kovą, trukusią dešimtmetį po karo. Tai anaip tol ne išsamus ir išbaigtas leidinys, o medžiaga apie šį tragišką laikotarpį paremta žmonių prisiminimais, išlikusiais dokumentais. Jie išsibarstę po daugelį knygų, asmeninių archyvų. Ką pavyko rasti, sudėta į šį leidinį. Knygoje patalpintos paminklų nuotraukos partizanams atminti.

Ši medžiaga pasitarnaus, norintiems plačiau susipažinti su mūsų tautos kovų už laisvę istorija.

UDK947.45.081/.083

Išleido ir spausdino UAB Spaudvita

Josvainių g. 17, Kėdainiai

Tel. (8 347) 60 711

Užs. Nr. 665

Tiražas 1000 egz.

